

مدد حقوق

شاپا چاپی: ۱۸۴۱-۲۷۸۳
شاپای الکترونیکی: ۱۹۲۲-۲۷۸۳

دوره ۸ - شماره ۲۵ - پاییز ۱۴۰۴

امکان‌سنجی تحقق جنایت علیه بشریت از رهگذر تحریم‌های اقتصادی یکجانبه آمریکا علیه ایران
 همایون مافی، مرتضی پورعزیز
 بررسی قراردادهای هوشمند مبتنی بر بلاکچین از منظر کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا
 آریا ابراهیمی، سبحان طیبی
 هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها
 هادی جمشیدی فر، مهدی جعفریان، رقیه جعفریان
 تحول دادرسی کیفری در پرتو عدالت دیجیتال: کارکرد هم‌افزایانه فناوری‌های نو ظهور
 سیدعلیرضا میرکمالی، سیدمصطفی حسینی دستجردی
 وضعیت حقوقی اختراع مشترک و میزان مالکیت و نحوه تصرف مخترعین در آن
 سعید مولوی، نرجس دربانی چلچله
 تعهدات قراردادی در تجارت الکترونیک فرامرزی و چالش‌های اجرای آن در داوری بین‌المللی با تأکید بر معاهدات بین‌المللی
 احسانه وثوقی منفرد، محمدعلی کفایی فر
 تحلیلی بر دخالت نظریه‌های اخلاقی در حقوق کیفری
 ایرج مروتی، سعید احمدی، نگین بهادری جهرمی
 لزوم جرم انگاری نگهداری ماینر در ایران (مطالعه تطبیقی)
 مهدی رجائیان، شادی چگینی
 ارتباط کرامت انسانی و اهداف مجازات‌ها در حقوق کیفری
 امیرحسین ابوالحسنی، ستار فخرایی، زینب قادری
 واکاوی مفهوم «احق بالولد» در روایات امامیه: نقدی بر انگاره «حضانت» در فقه و حقوق خانواده
 حجت اله دهقانی
 سامانه جامع حقوقی شرکت ملی نفت ایران «سحن»: تحولی راهبردی در حکمرانی حقوقی هوشمند صنعت نفت ایران
 سیدحجت الله علم الهدی، محمد مهدی اسدی
 اصول اساسی بیمه و نتایج آن بر قصد اضرار
 محمد کمالی، محمدعلی جهانی، حمیدرضا سلیمی
 واکاوی علل بزه‌کاری اطفال و نوجوانان در حقوق کیفری ایران
 سیداحمد پیروندیزی، امیررضا محمودی
 بررسی اعتبار و قابلیت استناد ابزارهای ارتباطی نوین در فرایند اثبات جرم در نظام حقوقی ایران
 علیرضا باقری حسن آبادی
 مسئولیت کیفری سردفتران اسناد رسمی: تحلیل چالش‌های قانونی و راهکارهای پیشگیرانه در نظام ثبتی ایران
 ایوب رحیمی
 مفهوم منفعت عمومی در پرتو فایده‌گرایی جان استوارت میل و مقایسه آن با اندیشه جرمی بنتام
 احمدرضا سلطانیان
 مسئولیت مدنی در قبال ربات‌ها و هوش مصنوعی: چالش‌ها و راهکارهای حقوقی در عصر فناوری‌های نوین
 جیران ابراهیمی
 سیاست‌گذاری حمایت مدار در قبال بزه دیدگی زنان در خانواده با تأکید بر تحولات جدید
 محبوبه طالبی رستمی
 تأثیر روانشناسی جنایی در ارتکاب جرم در حقوق ایران و فرانسه
 وحید کیومرثی
 مسئولیت دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر توسط شرکت‌های امنیتی خصوصی در مأموریت‌های خارجی
 مهدی قره داغی، مسعود سرفرازی صالح
 مطالعه فقهی و حقوقی شرط بازگشت موقوفه به ملک واقف
 حبیب اله عبدالله پور، حمیدرضا نام آور
 تحلیلی بر جنایت‌های محیط زیستی تجاوز ایالات متحده آمریکا و رژیم اسرائیل علیه جمهوری اسلامی ایران
 جواد چراغی
 تحلیل حقوقی نقش مشاوران املاک در حفظ حقوق مالکیت زمین و چالش‌های اجرایی آن در ایران
 محمد احمدی
 مقابله دادگاه کیفری بین‌المللی با گسترش جنایت داعش
 جواد دشتیان
 قابل استناد بودن کنوانسیون نیویورک در داوری تجاری بین‌المللی ایران و موافقتنامه داوری با تأکید بر مفهوم تجاری
 علی باباپور همراهلو، پویا بنی هاشم
 مالکیت و بهره برداری از آب‌ها در نظام حقوقی ایران
 احمد پدیدار، یاسر صیادپور
 حق فراموش شدن و آثار آن بر روابط قراردادی در بلاکچین‌های عمومی: تحلیل تطبیقی حریم خصوصی داده‌ها در حقوق ایران و اروپا
 عارفه قاسم زاده ده آبادی
 بررسی ماهیت حقوقی قرارداد ساخت، اجاره و انتقال (بی.ال.تی)
 علی زارعی جلال آبادی
 نقش وکیل در تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری
 علیرضا درائی
 شناسایی و اولویت بندی عوامل سیاسی-اجتماعی موثر بر تکیه‌گری در زاهدان
 محمدکمال دادرس
 مسئولیت مدنی دولت نسبت به خسارات ناشی از اطلاع دادرسی
 علی فراحی
 تأثیر سیاست‌گذاری‌های اقتصادی دولت‌ها بر آزادی قراردادی در بازارهای خصوصی
 رامهر رحمانی گل افشان
 مروری تاریخی بر جرم انگاری در قبال جرائم نیروهای مسلح
 یاسر شاکری

Artificial Intelligence and the Criminal Law System: An Analysis of Responsibilities and Implications

هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها

Hadi Jamshidi Far

Master of Arts in Administrative Procedure Law, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Mehdi Jafarian

Master of Science in Judicial Jurisprudence, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran

Roghayeh Jafarian

Master of Science in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Shahid Madani University of Azerbaijan, Tabriz, Iran

هادی جمشیدی فر

کازشناس ارشد حقوق دادرسی اداری، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

ho3yn161481@gmail.com

مهدی جعفریان

کازشناس ارشد فقه قضایی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران

jafarianmehdi05@gmail.com

رقیه جعفریان

کازشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران

jafarian3@mailfa.com

Abstract

Criminal law scholars recognize artificial intelligence as a transformative force that is profoundly reshaping the landscape of criminal justice and judicial processes. This emerging technology not only introduces novel tools and methods for crime detection and prevention but also raises fundamental questions regarding criminal liability, the determination of punishment, and the mechanisms for monitoring behaviors arising from the use of intelligent systems. The need to establish legal rules and regulations adapted to these developments is felt more strongly than ever, since the absence of clear frameworks may lead to misuse of the vast capabilities of artificial intelligence, thereby threatening individuals' fundamental rights. The central issue addressed in this study is the lack of a specific legal structure for regulating the use of artificial intelligence in the criminal sphere and for establishing the necessary provisions to ensure accountability. In this regard, the present research, while examining the existing gaps, proposes recommendations for the enactment of new legislation, including the establishment of supervisory bodies, the anticipation of criminal liability for both natural and legal persons in the exploitation of artificial intelligence, and the design of proportionate sanctioning systems. The research employs a descriptive-analytical method and, through the use of library sources and comparative studies, emphasizes the necessity of creating a comprehensive global framework to regulate this technology. It further highlights the essential role of international cooperation in addressing transnational crimes arising from artificial intelligence and in harmonizing legal regulations. At the same time, the study calls upon national legislators to draft clear rules for the application of artificial intelligence and to stipulate appropriate sanctions and penalties for its misuse or unlawful use.

Keywords: Artificial Intelligence, Crime, Criminal Law.

چکیده

حقوق‌دانان حقوق کیفری هوش مصنوعی را به‌عنوان نیروی تحول‌آفرین می‌شناسند که به‌طور چشمگیری در حال تغییر چشم‌انداز عدالت کیفری و فرایندهای قضایی است. این فناوری نوظهور نه تنها ابزارها و شیوه‌های نوینی برای کشف جرم و پیشگیری از وقوع آن فراهم می‌آورد، بلکه پرسش‌های بنیادینی را درباره مسئولیت کیفری، تعیین مجازات و نحوه نظارت بر رفتارهای ناشی از به‌کارگیری سامانه‌های هوشمند مطرح می‌سازد. ضرورت ایجاد قواعد و مقررات قانونی متناسب با این تحولات بیش از هر زمان دیگری احساس می‌شود، چرا که فقدان چهارچوب‌های شفاف می‌تواند به سوءاستفاده از قابلیت‌های گسترده هوش مصنوعی و در نتیجه تهدید حقوق بنیادین افراد منجر گردد. مسئله محوری این پژوهش، نبود ساختار قانونی مشخص برای تنظیم استفاده از هوش مصنوعی در حوزه کیفری و تعیین مقررات لازم جهت تضمین پاسخگویی است. در این راستا، پژوهش حاضر ضمن بررسی خلأهای موجود، پیشنهادهایی برای تدوین قوانین جدید ارائه می‌دهد که از جمله آن‌ها می‌توان به ایجاد نهادهای نظارتی، پیش‌بینی مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی در بهره‌برداری از هوش مصنوعی و طراحی نظام‌های مجازات متناسب اشاره کرد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مطالعات تطبیقی، به ضرورت ایجاد چهارچوبی جامع در سطح جهانی برای تنظیم این فناوری تأکید می‌کند. همچنین، بر نقش همکاری‌های بین‌المللی در مقابله با جرائم فراملی ناشی از هوش مصنوعی و هماهنگ‌سازی مقررات تأکید می‌گردد. این پژوهش دیگر، این پژوهش قانونگذاران ملی را نیز فرا می‌خواند تا مقرراتی شفاف برای کاربردهای هوش مصنوعی تدوین کرده و ضمانت اجراها و مجازات‌هایی متناسب برای سوءاستفاده یا استفاده غیرقانونی از آن مقرر نمایند.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، جرم، حقوق کیفری.

Received: 2025/10/08 - Review: 2025/11/06 - Accepted: 2025/12/21

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۰۸ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۰۶ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۲/۲۱

ارجاع:

جمشیدی فر، هادی؛ جعفریان، مهدی؛ جعفریان، رقیه؛ (۱۴۰۴)، هوش مصنوعی و نظام حقوق کیفری: تحلیل مسئولیت‌ها و پیامدها، تمدن حقوقی، شماره ۲۵.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

جهان در آستانه چهارمین انقلاب صنعتی و تحول دیجیتال قرار دارد، تغییری بنیادین که با پیشرفت‌های فناوری مانند هوش مصنوعی، اینترنت اشیاء و بلاکچین هدایت می‌شود. این نوآوری‌ها تنها بهبودهای تدریجی نیستند، بلکه قرار است به‌طور اساسی پیچیدگی‌های زندگی انسانی را بازتعریف کنند و نیازمند توجه فوری ما هستند. چهارمین انقلاب صنعتی جهان را از طریق پیشرفت‌هایی در حوزه‌هایی مانند هوش مصنوعی، رباتیک، پایگاه‌های عظیم داده، اینترنت اشیاء، خودروهای خودران، چاپ سه‌بعدی، نانوفناوری، زیست‌فناوری، علوم مواد، محاسبات دولتی و بلاکچین متحول می‌کند. این فناوری‌ها آغازگر عصری جدید در حیات بشری هستند، به‌ویژه هوش مصنوعی که تأثیری عمیق خواهد داشت و ضرورت توسعه قوانین و مقررات جدید برای سازگاری با این تحولات را ایجاد می‌کند. ضرورت این امر با این واقعیت برجسته می‌شود که هوش مصنوعی در چندین حوزه از فعالیت‌های انسانی به طرق مختلف به ظهور خطرات کیفری و حقوقی کمک می‌کند (Lopashenko et al, 2022, 2).

ظهور کاربردهای جدید هوش مصنوعی نیاز به یک چهارچوب قانونی قوی را نمایان می‌سازد؛ چهارچوبی که تنها با درک واقع‌بینانه از تأثیرات آن بر رفتار انسانی و اجتماعی و همچنین منافع قانونی متعددی که نیازمند حفاظت هستند، می‌تواند محقق شود (El-Kady, 2024, 226). فناوری‌های هوش

مصنوعی برای حقوق‌دانان حقوق کیفری بسیار حائز اهمیت هستند، زیرا این فناوری‌ها ماشین‌هایی را طراحی می‌کنند که انسان‌ها را در رفتارهای هوشمندانه درگیر می‌کنند. برای پاسخ به این روند جهانی، باید قواعد قانونی برای تنظیم پیشرفت‌های فناوری اطلاعات وضع شود. برخی پیشنهاد می‌دهند که کنوانسیون اروپایی جرائم سایبری اصلاح شود تا این پیشرفت‌ها را پوشش دهد. این موضوع برای حقوق‌دانان حقوق کیفری از اهمیت حیاتی برخوردار است.

این پژوهش به بررسی قواعد مسئولیت و مجازات در ارتباط با کاربردهای هوش مصنوعی می‌پردازد. در ابتدا حوزه‌ها، مزایا و تأثیرات احتمالی این کاربردها را معرفی کرده و سپس قوانین پیشنهادی حقوق کیفری برای تنظیم استفاده از آن‌ها را برجسته می‌کند و مجازات‌های مناسب برای سیستم‌های هوش مصنوعی را مورد بررسی قرار می‌دهد. اهداف اصلی این پژوهش شامل معرفی و تحلیل این مقررات است. پژوهش حاضر به موضوع عدم وجود مقررات قانونی برای کاربردهای هوش مصنوعی می‌پردازد؛ موضوعی مدرن که تاکنون هیچ چهارچوب قانونی مشخصی برای آن وجود ندارد و در این زمینه به منابع محدودی نیاز است.

این پژوهش تلاش می‌کند با بررسی قوانین کیفری مناسب برای برخورد با کاربردهای هوش مصنوعی، به این مسئله پاسخ دهد. در این پژوهش، از روش توصیفی-تحلیلی برای توصیف، تحلیل و تشخیص موضوع پژوهش از جنبه‌ها و ابعاد مختلف استفاده می‌شود. این پژوهش، مفهوم هوش مصنوعی را تعریف کرده و تقاطع آن با حقوق کیفری را توضیح می‌دهد. همچنین، ایده‌های صاحب‌نظران را برای تدوین قوانین کیفری متناسب با جرائم هوش مصنوعی بررسی می‌کند. این قوانین به مسئولیت برنامه‌های هوش مصنوعی، اپراتورها، تولیدکنندگان، برنامه‌نویسان و اشخاص ثالث می‌پردازد. علاوه بر این، دخالت در برنامه‌های هوش مصنوعی و مجازات جرائم مرتبط با هوش مصنوعی نیز مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱- تفاوت هوش مصنوعی و انسان

انسان‌ها در چند بعد دارای تفاوت اساسی با ربات‌های هوشمند هستند. یکی از این تفاوت‌ها، حیثیت و کرامت ذاتی انسان‌ها است که ربات‌های هوشمند و موجودات غیرانسانی فاقد این وجود ذاتی هستند؛ و علت تعلق حق‌های بشری به انسان به همین کرامت بشری برمی‌گردد. به عبارتی حق‌های بشری در راستای

حفظ، حراست و تضمین کرامت انسانی برای افراد انسانی در نظام‌های حقوقی موردشناسایی قرار گرفته‌اند.^۱ لذا از این حیث یعنی از جهت عدم تعلق حقوق بشر به ربات‌های هوشمند شکی وجود ندارد؛ اما چالشی که در آینده با پیشرفت روزافزون ربات‌های هوشمند انسان نما ایجاد خواهد شد امکان استفاده از هویت و شخصیت انسان‌ها^۲ یا حتی افرادی که در قید حیات هستند در قالب شخص دوم و جعلی می‌باشد که جامعه انسانی را با چالش‌های جدی مواجه خواهد کرد که باید برای آن چاره‌ای اساسی در آینده اندیشید.

یکی دیگر از تفاوت‌های اساسی ربات‌های هوشمند با انسان‌ها دارا بودن عواطف، وجدان و فاعلیت اخلاقی به‌عنوان وصف انسانی برای افراد انسانی است که ربات‌ها فاقد آن هستند. همین وصف اخلاقی بودن و موضوع حسن و قبح اخلاقی بودن باعث تمایز انسان‌ها از ربات‌ها می‌گردد. شاید ربات‌های هوشمند فاقد عواطف و وجدان هستند و این بعد ممکن است آن‌ها را در صورت استقلال عملکردی و تصمیم‌گیری به موجوداتی خطرناک تبدیل کند. حقوق بشر همچنین در راستای تضمین فاعلیت اخلاقی انسان‌ها^۳ نیز می‌باشد. یعنی حقوق بشر^۴ به‌عنوان ارزش‌های اخلاقی برای موجودات اخلاقی^۵ تعبیه شده‌اند و از این حیث نیز حقوق بشر به انسان‌ها تعلق دارند نه ربات‌های هوشمند. لذا لازم است همچنان که جوامع دارای نظام حقوقی مشخص برای کنترل رفتار اجتماعی انسان‌ها هستند تا آن دو وجه اساسی انسان‌ها نقض نشود، باید ربات‌های هوشمند هم تابع انسان‌ها و چهارچوب‌های اخلاق مدار باشند تا محدودیت و نیز چالشی برای حیات و حق‌های بشری انسان‌ها ایجاد نکنند (خزایی و همتی، ۱۴۰۴، ۲۳۸).

۲- هوش مصنوعی

جان مک کارتی رسماً در سال ۱۹۵۶ میلادی در کالج دارتموث لندن، اصطلاح هوش مصنوعی را ابداع

۱- ر.ک: راسخ، محمد، ۱۳۸۴، تئوری حق و حقوق بین‌الملل، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۴۱، ۲۵ و همتی، مجتبی، ۱۴۰۰، حقوق تأمین اجتماعی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری، ۳۵.

۲- افرادی که حیات خودشان را از دست داده‌اند

۳- برای مطالعه مفهوم فاعلیت اخلاقی ر.ک: راسخ، محمد، ۱۳۸۴، تئوری حق و حقوق بین‌الملل، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۴۱، ۴۲.

۴- برای مطالعه مفهوم حقوق بشر و شهروندی ر.ک: همتی، مجتبی، ۱۳۹۳، حقوق شهروندی و نسل دوم حقوق بشر، چاپ اول تهران، انتشارات خرسندی.

۵- انسان‌ها

کرد و بعدها پدر هوش مصنوعی شناخته شد. وی فرضی را بر این مبنا مطرح کرد که «این حدس است که هر جنبه از یادگیری یا هر ویژگی دیگری از هوش در اصل می‌تواند به قدری دقیق توصیف شود که بتوان ماشینی برای شبیه‌سازی آن ساخت». تعاریف متعددی از هوش مصنوعی ارائه شده است. در یکی از تعریف‌ها، هوش مصنوعی را به شاخه‌ای از علوم رایانه مرتبط می‌کنند که با خودکارسازی رفتارهای هوشمندانه سروکار دارند. در تعریفی دیگر، هوش مصنوعی را نرم افزار یا سخت افزار^۶ طراحی شده‌ای دانسته‌اند که با توجه به محیط، داده‌ها را اکتساب کرده، آن‌ها را به صورت ساختاریافته تفسیر و با پردازش اطلاعات به دست آمده بهترین تصمیم‌ها و اقدامات را برای رسیدن به نتیجه مطلوب لحاظ می‌کند (مصطفوی اردبیلی و همکاران، ۱۴۰۲، ۸۷).

در گذشته‌ای نه چندان دور به نظر می‌رسید پرسشی همچون هوش مصنوعی چیست؟ ارتباطی به یک حقوقدان ندارد؛ اما طی چند سال گذشته شرایط تغییر کرده است. هوش مصنوعی به‌طور کلی به هر برنامه سخت افزاری یا نرم افزاری گفته می‌شود که از خود رفتاری نشان می‌دهد که هوشمندانه به نظر می‌رسد (kelner, 2017, 6). برخی نیز آن را چنین تعریف کرده‌اند: «توانایی یک رایانه دیجیتال یا رباتی که با یک رایانه کنترل می‌شود به انجام دادن کارهایی که به‌طور معمولی منتسب به موجودات هوشمند است». به‌طور معمول این واژه به پروژه توسعه و طراحی سیستم‌هایی گفته می‌شود که مجهز به سیستم‌های فکری بشر هستند؛ مانند توانایی فکر کردن، کشف کردن معانی، تعمیم دادن، نتیجه گرفتن و یادگیری از تجربه گذشته. برخی از نکاتی که روانشناسان برای توصیف هوشمند بودن انسان استفاده می‌کنند در انتصاب هوشمند بودن به عملکرد رایانه مؤثر بوده است. این نکات که می‌تواند برای فهم هوش مصنوعی نیز مفید واقع شود عبارت‌اند از توانایی در تطبیق با شرایط جدید، آموختن، استدلال کردن، حل کردن مشکلات، ادراک و استفاده از زبان (Copeland, 2020, 3). امروزه، برخی از برنامه‌های کامپیوترهای هوشمند با آزمون و خطا یاد می‌گیرند، با قیاس استدلال می‌کنند برای معماها پاسخ پیدا می‌کنند^۷، قادر به درک محیط اطراف خود هستند^۸ و قادر به فهم یک زبان و پاسخ گفتن به پرسش هستند^۹. هرچند همه این توانایی‌ها در حال حاضر

۶- الگوریتم

۷- مانند توانایی در بازی شطرنج

۸- چه از طریق دیدن و حس چشایی چه با لمس محیط اطراف و تشخیص فضای پیرامون مانند جاروبرقی هوشمند

به‌طور محدود در حال اجرا است، تکنولوژی به سرعت در حال پیشرفت است و برنامه‌ها روز به روز قوی‌تر و پیچیده‌تر می‌شوند.

یکی دیگر از تعاریف مفید در توصیف هوش مصنوعی تعریفی است که گروه تخصصی هوش مصنوعی کمیسیون اروپا ارائه کرده است؛ سیستم‌های هوش مصنوعی سیستم‌های نرم افزارهایی^۹ هستند که توسط انسان طراحی شده‌اند تا در صورتی که یک تکلیف پیچیده به عهده آنان قرار گیرد آنان به‌صورت فیزیکی یا در ابعاد دیجیتالی با درک محیط اطراف خود از طریق به دست آوردن داده‌ها و تحلیل و تفسیر داده‌های به دست آورده ساختاریافته یا ساختارنیافته، استدلال کردن بر اساس یافته‌ها یا با تجزیه و تحلیل اطلاعاتی که از این داده‌ها به دست آورده‌اند عمل کنند و برای انجام دادن بهترین عمل با هدف انجام دادن تکلیف اولیه تصمیم بگیرند. سیستم‌های هوش مصنوعی می‌توانند قواعد نمادین یا مدل‌های اعدادی را یاد بگیرند. آن‌ها همچنین می‌توانند رفتار خود را بر اساس تحلیل تأثیر اعمال قبلی خود بر محیط وفق دهند. به گفته برخی از پژوهشگران، ربات‌ها دارای مزایای متعددی هستند که شامل افزایش بهره‌وری، استفاده کارآمد از تجهیزات، کاهش هزینه‌های نیروی کار، بهبود انعطاف‌پذیری، تکمیل سریع‌تر کارها، برنامه‌ریزی آسان، توانایی کار در شرایط خطرناک، ارتقای کیفیت محیط کار و تولید و توانایی حرکت آزادانه در فضای سه‌بعدی می‌شوند.

هوش مصنوعی را می‌توان به سه نوع تقسیم کرد: هوش مصنوعی تخصصی، هوش مصنوعی عمومی و هوش مصنوعی فوق‌العاده. هوش مصنوعی تخصصی می‌تواند وظایف خاصی مانند خودروهای خودران یا بازی شطرنج در دستگاه‌های هوشمند را انجام دهد. هوش مصنوعی عمومی به شکلی مشابه توانایی‌های انسانی عمل می‌کند و بر تفکر و برنامه‌ریزی تمرکز دارد. با این حال، هیچ نمونه عملی از این نوع وجود ندارد، زیرا این یک مفهوم نظری است که تنها در عصر حاضر مطرح شده است. هوش مصنوعی فوق‌العاده ممکن است از هوش انسانی فراتر رود و وظایفی را بهتر از افراد متخصص انجام دهد. این نوع هوش دارای توانایی‌هایی مانند یادگیری، برنامه‌ریزی، برقراری ارتباط و قضاوت است. تاکنون هیچ نمونه عملی از این نوع هوش مصنوعی وجود ندارد.

۹- مانند بسیاری از دستگاه‌های هوشمند خانگی ساخت گوگل یا الکسا ساخت شرکت آمازون

۱۰- حتی گاهی سخت افزارها

آینده کاربردهای هوش مصنوعی بسیار حائز اهمیت است و کاربرد قواعد حقوق کیفری در این زمینه مورد پرسش قرار گرفته است. کشورهایمانند مصر گام‌هایی در جهت ارتقای استفاده از هوش مصنوعی برداشته‌اند، از جمله تأسیس شوراها ملی و دانشکده‌های تخصصی هوش مصنوعی. امارات متحده عربی نیز یکی از کشورهایی است که هوش مصنوعی را پذیرفته و پتانسیل این فناوری را در بخش‌های مختلف برجسته کرده است. سازمان ملل متحد تلاش کرده است وزارتخانه‌ای برای هوش مصنوعی در راستای اجرای استراتژی هوش مصنوعی امارات متحده عربی و ادغام آن در تمامی بخش‌های این کشور ایجاد کند (Dahshan,2020,30).

هوش مصنوعی می‌تواند انواع جدیدی از جرائم، مانند بدافزارها و ویروس‌هایی که از زمینه خود آگاه هستند، ایجاد کند. مدیر اجرایی پلیس اروپا هشدار داده است که پیش‌بینی تأثیر فناوری‌های نوظهور بر ایمنی شهروندان بسیار ضروری است. هوش مصنوعی همچنین می‌تواند مسیرهای جدیدی برای حملات مجرمان، هکرها و مهاجمان فراهم کند، مانند بهبود حملات فیشینگ با طراحی ایمیل‌های فریبنده و پاسخ‌های منفی. امنیت سایبری اکنون برای مجرمان بی‌تجربه قابل دسترس‌تر شده است و به آن‌ها امکان می‌دهد حملات پیشرفته و خطرناکی را انجام دهند (El-Kady,2024,229).

۳- رابطه بین هوش مصنوعی و حقوق کیفری

استفاده گسترده از کاربردهای هوش مصنوعی سؤالاتی را درباره قوانین مربوطه، کاربردهای حقوق کیفری و مسئولیت‌های کیفری احتمالی آن‌ها مطرح می‌کند. در زمینه حقوق کیفری، پیوندی دیرینه و نزدیک بین عدالت کیفری و فناوری وجود دارد (بامپاسیکا، ۱۴۰۲، ۲۸). پیشرفت‌های علمی اخیر و استفاده از ربات‌ها در انجام وظایف مختلف منجر به برنامه‌نویسی پیشرفته‌ای شده که به ماشین‌ها اجازه می‌دهد تجربیات شخصی بسازند و تصمیمات فردی اتخاذ کنند. این موضوع این پرسش را مطرح می‌کند که آیا اعطای شخصیت حقوقی به این ماشین‌ها و تعیین مسئولیت کیفری آن‌ها قابل پذیرش است یا خیر؟ امکان بحث در مورد مسئولیت کیفری برای ماشین‌هایی که به واسطه کاربردهای هوش مصنوعی عمل می‌کنند وجود دارد، زیرا این ماشین‌ها می‌توانند در موقعیت‌های مختلف تصمیماتی مشابه انسان‌ها اتخاذ کنند (Dahshan,2020,33).

بحث‌های قانونی پیرامون استفاده فزاینده از کاربردهای هوش مصنوعی در جنبه‌های مختلف زندگی، سؤالاتی را درباره مسئولیت کیفری و این که چه کسی باید مسئولیت کیفری را بپذیرد؟ مطرح می‌کند. صحت مفاهیم موجود در حقوق کیفری، قابلیت اعمال آن‌ها بر کاربردهای هوش مصنوعی و این که تا چه اندازه می‌توان ماشین‌هایی که توسط سیستم‌های هوش مصنوعی هدایت می‌شوند؟ مانند خودروهای خودران، را در حوادث ترافیکی مسئول دانست، مورد سؤال قرار گرفته است. علاوه بر این، مسئولیت تولیدکنندگان، اپراتورها و کاربران سیستم‌های هوش مصنوعی و مسئولیت کیفری آن‌ها نیز مورد بحث قرار گرفته است و این که آیا این سیستم‌ها می‌توانند برای جرائمی که از استفاده از آن‌ها به وجود می‌آید، مسئول شناخته شوند یا خیر؟ مورد بررسی قرار گرفته است (Hallevy, 2013).

با وجود توسعه و مدرن‌سازی مداوم، حقوقدانان همچنان با استفاده بحث‌برانگیز از سیستم‌های هوش مصنوعی در عمل دست و پنجه نرم می‌کنند. مسئله اصلی مسئولیت کیفری ناشی از جرائم مرتبط با هوش مصنوعی است. تحقیق در مورد قواعد کیفری مربوط به کاربردهای هوش مصنوعی به دلیل حوادثی مانند تصادف خودرو خودران اوبر در مارس ۲۰۱۸ میلادی که منجر به مرگ زنی بر اثر جراحات وارده شد و یا وقوع حادثه‌ای توسط رباتی در یک کارخانه دوچرخه‌سازی در ژاپن که منجر به مرگ یک کارگر شد، به موضوعی فوری تبدیل شده است.

علاوه بر این، یک ربات پزشکی در حین عمل جراحی با نمایش پیام‌های خطا منجر به مشکلات و خونریزی شدید شد. این حوادث ضرورت تحقیقات و بررسی بیشتری در مورد پیامدهای بالقوه جرائم مرتبط با هوش مصنوعی را برجسته می‌کند. پژوهشگران و کارشناسان به تحلیل و مطالعه این حوادث پرداخته‌اند تا قواعد کیفری دقیق‌تر و مؤثرتری توسعه دهند. خودمختاری سیستم‌های هوش مصنوعی که به داده‌های کلان و یادگیری ماشین متکی است، به‌طور پیوسته در حال رشد است. این تغییرات نیازمند یک تحول در الگوی اساسی حقوق کیفری است که ریشه در رابطه «اراده آزاد و مسئولیت» دارد. بنابراین، حقوق کیفری در حال حاضر با این مسئله روبرو است که آیا باید موقعیت حقوقی جدیدی برای سیستم‌های هوش مصنوعی یا ربات‌ها شناسایی کند یا خیر؟ (Kim, 2022, 83).

۴- مسئولیت کیفری و اشکال آن

پژوهشگران مسئولیت کیفری را به‌عنوان «وظیفه پذیرش پاسخگویی برای اعمال مجرمانه و تبعیت از مجازات‌های قانونی» تعریف می‌کنند. آن‌ها میان دو نوع مسئولیت کیفری تفاوت قائل می‌شوند: مسئولیت فردی و مسئولیت اشخاص حقوقی. همچنین، مسئله‌ای مطرح می‌شود مبنی بر امکان ایجاد نوعی مسئولیت کیفری متمایز در حقوق کیفری مانند مسئولیت کیفری ماشین‌های کنترل‌شده توسط هوش مصنوعی. تا زمانی که کارشناسان حقوقی و قانونگذاران تصمیم به ایجاد چنین مسئولیتی بگیرند بحث درباره این نوع مسئولیت کیفری زود است (El-Kady, 2024, 230).

پژوهشگر گابریل هالوی به‌عنوان بنیانگذار قواعد تعیین جرم برای جرائم هوش مصنوعی شناخته می‌شود. او بر توسعه چهارچوب‌های قانونی برای انتساب مسئولیت کیفری به سیستم‌های هوش مصنوعی تمرکز داشت و سه مدل مختلف مسئولیت را مطرح کرد: مسئولیت نیابتی، مسئولیت برای پیامدهای قابل پیش‌بینی و مسئولیت مستقیم. هنگام بحث درباره پاسخگویی هوش مصنوعی، ضروری است که هم خود برنامه‌های هوش مصنوعی و هم کاربر انسانی، برنامه‌نویس، مالک و شرکت سازنده را مدنظر قرار دهیم.

این که آیا سیستم‌های هوش مصنوعی می‌توانند به‌خاطر رفتار خود به‌طور قانونی مسئول شناخته شوند یا نه؟ موضوعی است که همچنان مورد بحث است. برخی از حقوقدانان سنتی استدلال می‌کنند که پاسخگو دانستن هوش مصنوعی برای اعمال غیرقانونی غیرممکن است، زیرا مسئولیت کیفری به‌طور جدایی‌ناپذیری با انسان‌ها مرتبط است. قانون، حقوق و تعهدات ساخته‌های مصنوعی انسان‌ها هستند که شرایط لازم برای عملکرد صحیح جامعه را نشان می‌دهند. به گفته آیدن مولر، اعطای حقوق و تعهدات به هوش مصنوعی، ویژگی‌ها و ماهیت بنیادین انسانی را که این مفاهیم بر پایه آن بنا شده‌اند را از بین می‌برد.

اکثر نظام‌های حقوق کیفری بر این باورند که وجود قصد مجرمانه، شامل آگاهی و اراده، عامل اساسی در تعیین مسئولیت کیفری فرد است. با این حال، به‌صورت گسترده‌ای اعتقاد بر این است که سیستم‌های هوش مصنوعی توانایی داشتن چنین قصد مجرمانه‌ای را ندارند. ظرفیت سیستم‌های هوش مصنوعی برای ارزیابی و تصمیم‌گیری قابل‌اعتماد نیست، زیرا فاقد اراده آزاد آگاهانه و تشخیصی هستند که عامل حیاتی در تعیین مسئولیت کیفری به‌شمار می‌آید. هوش مصنوعی می‌تواند برای عمل بر

اساس قوانین از پیش تعریف شده برنامه‌ریزی شود، اما نمی‌تواند مفهوم بنیادی این قوانین را درک کند و هم‌زمان نمی‌تواند قضاوت‌های تفسیری انجام دهد (Eidenmüller, 2017).

برای تعیین مسئولیت کیفری یک فرد، لازم است نشان داده شود که اعمال ارادی او مستقیماً منجر به وقوع یک عمل یا ترک عملی خاص شده است. این آزادی انتخاب شامل هدف عمدی برای ارتکاب جرم یا اشتباه سهوی مرتبط با آن عمل است و به معنای استفاده واقعی از اراده آزاد نیست. مگر آن که یک عمل مجرمانه به وسیله قانون‌شناسایی شود که شامل ادراک یا تمایز و توانایی فرد برای نقض عمدی قانون باشد، سیستم‌های هوش مصنوعی که فاقد آگاهی و تمایز هستند، نمی‌توانند ظرفیت لازم برای ارتکاب جرم و تحمل مسئولیت کیفری را داشته باشند (El-Kady, 2021, 890). باین‌حال، برخی از کارشناسان استدلال می‌کنند که توانایی هوش مصنوعی برای ارزیابی و تصمیم‌گیری می‌تواند به‌عنوان «قصه مجرمانه» تفسیر شود. این ادعا از مطالعه‌ای که توسط مهاردیکا و همکارانش در سال ۲۰۲۳ میلادی انجام شده، نقل شده است.

نسخه‌های مختلف هوش مصنوعی، از جمله انواع تخصصی و عمومی، نقش مهمی در تمایز بین دسته‌های مختلف هوش مصنوعی ایفاء می‌کنند. هوش مصنوعی تخصصی، مانند خودروهای خودران، برای انجام وظایف خاص طراحی شده است. در مقابل، هوش مصنوعی عمومی بر توانایی کامپیوترها برای تفکر و برنامه‌ریزی شبیه انسان تمرکز دارد. هوش مصنوعی برتر^{۱۱} یک مفهوم نظری است که از هوش انسانی فراتر می‌رود، اما دستیابی به آن غیرممکن تلقی می‌شود. بر اساس حقوق کیفری، در حال حاضر مشخص نشده است که آیا هوش مصنوعی تخصصی می‌تواند به‌عنوان شخص حقیقی یا حقوقی مسئولیت کیفری داشته باشد یا خیر؟ زیرا فاقد خودمختاری کامل است؛ این امر به دلیل «غیرقابل پیش‌بینی بودن» ذاتی سیستم‌های هوش مصنوعی است. البته، پژوهشگران بر این باورند که در آینده باید بحث درباره اعطای شخصیت حقوقی به سیستم‌های هوش مصنوعی برتر، به‌طور خاص‌تر مورد بررسی قرار گیرد (Kim, 2022, 88).

باین‌حال، هوش مصنوعی به دلیل ناتوانی در ادراک و تمایز که اساس مسئولیت‌پذیری اشخاص حقیقی است، مسئولیت کیفری را شامل نمی‌شود. حقوق کیفری آلمان تا حدی به قواعد سنتی در مورد

جرائم مرتبط با هوش مصنوعی پایبند است که در حال حاضر تنها انسان‌ها را مسئول می‌داند. بیشتر کارشناسان تمایلی به ایجاد تغییرات اساسی در حقوق کیفری برای پاسخگویی به این پیشرفت‌های جدید فناوری ندارند. یکی از پژوهشگران به چالش‌هایی که حقوق کیفری برای همگام شدن با پیشرفت ماشین‌های خودمختار و توسعه هوش مصنوعی با آن روبرو است، اشاره می‌کند. به‌طور صریح مشخص شده که حقوق کیفری ذاتاً میزان معینی از تحمل و انعطاف‌پذیری را در نظر می‌گیرد. در این میان، اپراتور ماشین مسئول اطلاعات اشتباه ارائه شده توسط گوگل است و اگر تصمیمی بر اساس این اطلاعات نادرست بگیرد، شما مسئول شناخته خواهید شد (Beck, 2019).

۵- سیستم هوش مصنوعی به‌عنوان واسطه‌ای بی طرف

بر اساس فرضیه کنشگر اخلاقی، برخی معتقدند که هوش مصنوعی می‌تواند به‌عنوان یک واسطه بی طرف در جرائمی که توسط افراد خردسال مبتلا به بیماری‌های روانی یا حیوانات مرتکب می‌شوند، دیده شود. این گزارش مسئولیت کیفری افرادی را که در برنامه‌ریزی یا اجرای برنامه هوش مصنوعی دخیل هستند، بررسی می‌کند. همچنین به مسئولیت سیستم هوش مصنوعی در قبال افرادی که دارای بیماری‌ها یا ناتوانی‌های ذهنی هستند و توانایی درک یا کنترل اعمال خود را ندارند، می‌پردازد. این مسئله پرسش‌هایی را درباره مسئولیت هوش مصنوعی در جلوگیری از فعالیت‌های غیرقانونی و همچنین احتمال مسئولیت قانونی افراد مرتبط مطرح می‌کند (Kingston, 2016).

از آنجا که هوش مصنوعی فاقد ظرفیت ذهنی است، تمایز قانونی میان آن و ماشین‌هایی که در فعالیت‌های مجرمانه استفاده می‌شوند، وجود ندارد. پیشرفت‌های آینده در حوزه هوش مصنوعی اصول قانونی مسئولیت را بر اساس ویژگی‌های خاص آن، از جمله توانایی ادراک، تمایز و قضاوت مستقل تعیین خواهد کرد. این ویژگی‌ها امکان انتساب مسئولیت کیفری به اعمال افراد را فراهم کرده و می‌توانند منجر به مجازات کیفری شوند. پیش‌بینی می‌شود که هوش مصنوعی قوانینی مشابه انسان‌ها به دست آورد (GLESS et al, 2016, 6).

مسئولیت کیفری یک موجودیت هوش مصنوعی در یک جرم به سه معیار بستگی دارد: اول، باید اثبات شود که جرم مستقیماً نتیجه اعمال موجودیت هوش مصنوعی بوده است؛ دوم، موجودیت هوش

مصنوعی باید جرم را به طور مستقل و بدون هیچگونه تأثیری از سوی برنامه‌نویس یا کاربر مرتکب شده باشد؛ و سوم، موجودیت هوش مصنوعی باید آگاهی یا قصد ارتکاب جرم را داشته باشد. این فرض بر این است که موجودیت هوش مصنوعی وابسته به برنامه‌نویس یا کاربر خاصی نباشد. هوش مصنوعی می‌تواند با استفاده از توانایی خود در یادگیری مستقل، الگوریتم‌های پیچیده و جذب دانش از محیط اطراف خود، دستگاه‌های مکانیکی را کنترل کند. پایگاه داده گسترده آن به هوش مصنوعی اجازه می‌دهد که به طور مستقل تصمیم‌گیری کند، از موقعیت‌هایی که با آن‌ها مواجه می‌شود، بیاموزد و در بیشتر موارد تصمیمات مناسب بگیرد. هوش مصنوعی ویژگی‌هایی دارد که آن را به ابزاری قدرتمند برای کاربردهای مختلف تبدیل می‌کند (Dahshan, 2020, 36).

تعیین هدف خودروهای خودران پیچیده است. برخی افراد پیشنهاد می‌دهند که اگر یک خودرو محدودیت‌های سرعت را رعایت نکند، از نظر حقوقی ممکن است برنامه هوش مصنوعی را دارای مسئولیت کیفری بداند بدون این که مسئولیت مالک خودرو مورد بررسی قرار گیرد. برخی دیگر بر این باورند که برای این که سیستم‌های هوش مصنوعی مسئولیت کیفری داشته باشند، باید به عنوان شخصیت‌های حقوقی مانند شخصیت‌های حقوقی شرکتی در نظر گرفته شوند. این احتمال وجود دارد که سیستم‌های هوش مصنوعی حقوق قانونی مشابه با حقوق اعطاء شده به شرکت‌های تجاری به عنوان شخصیت‌های اخلاقی به دست آورند.

مسئولیت کیفری برای جرائم مرتبط با سیستم‌های هوش مصنوعی عمدتاً بر روی سازندگان و اپراتورهای این سیستم‌ها متمرکز است و به مسئولیت کیفری ماشین‌های خودران پرداخته نمی‌شود. با پیشرفت این حوزه، ضروری است که روش‌هایی برای پاسخگو کردن افراد به خاطر جرائم ناشی از سوءاستفاده از هوش مصنوعی بر اساس اصول شناخته شده حقوق کیفری بررسی شود. فرد به خاطر جرم مسئول نیست؛ مجازات‌ها تنها بر کسانی که جرم را مرتکب می‌شوند یا در ارتکاب آن کمک می‌کنند، اعمال می‌شود. اجرای این تدبیر متضمن این است که افراد به خاطر رفتار خود مسئول شناخته شوند و به طور فعال در سیستم عدالت کیفری مشارکت داشته باشند.

۶- مسئولیت فردی برای جرائم مرتبط با هوش مصنوعی

مسئولیت کیفری به فردی که مسئول ارتکاب جرم است، بر اساس تخصیص مبانی مادی و اخلاقی به آن‌ها محول می‌شود. بدون آگاهی و تشخیص، سیستم‌های هوش مصنوعی و دستگاه‌های خودران تحت قوانین معمول مسئولیت کیفری قرار نمی‌گیرند. یک فرد تنها می‌تواند به‌خاطر اعمال یا کوتاهی‌های خود مسئول شناخته شود. نیاز اولیه، وجود ارتباط اساسی بین جرم و اعمال فرد موردنظر است که نشان می‌دهد فرد به‌طور فعال در ارتکاب جرم مشارکت داشته است. نیاز دوم، وجود ارتباط علی بین عمل مشارکت و نتیجه غیرقانونی است که قانونگذاران هنگام تصمیم‌گیری برای جرم‌انگاری و اعمال مجازات‌ها به آن تکیه می‌کنند. افراد انسانی در ارتکاب جرائم مرتبط با هوش مصنوعی نقش اساسی دارند، زیرا آن‌ها مسئول عملیات این فناوری‌ها هستند.

۶-۱- مسئولیت طراح، برنامه‌نویس، توسعه‌دهنده، تولیدکننده و اپراتور

می‌توان بین افراد مختلفی که در تولید و نوآوری سیستم‌های هوش مصنوعی دخیل هستند تفاوت قائل شد. این افراد شامل طراح یا توسعه‌دهنده است که مسئول ایجاد الگوریتم هوش مصنوعی است و برنامه‌نویس کدهایی را تنظیم می‌کند که عملکردهای سیستم هوش مصنوعی را اجرا می‌کنند و با زبان ماشین برنامه‌نویسی می‌شود. طبق نظریه قصد احتمالی، افراد در صورتی که مسئولیتی در ارتکاب جرم توسط یک سیستم هوش مصنوعی داشته باشند، به‌خاطر جرم ارتكابی مسئول شناخته می‌شوند. این شامل ارائه دستورالعمل‌هایی برای سیستم در مورد نحوه برخورد با موقعیت‌های احتمالی در طول عملیات آن و عدم پیش‌بینی احتمال استفاده از هوش مصنوعی برای اهداف مجرمانه می‌شود (Degirmenci, 2023, 97).

تولیدکننده مسئول تولید اشیاء ملموسی است که تحت کنترل سیستم هوش مصنوعی هستند و ممکن است برنامه‌نویس و تولیدکننده یک فرد باشند (Dahshan, 2020, 38). سازنده ربات درباره نقص‌های دستگاهی که ناشی از تولید ضعیف است و ممکن است باعث خرابی ربات و رفتار غیرعادی آن شود، مورد سؤال قرار می‌گیرد.

۶-۲- مسئولیت مالک و کاربر

مالک ربات فردی است که شخصاً آن را برای خدمت به خود یا مشتریانش به کار می‌برد. به‌عنوان مثال، یک پزشک که مالک یک بیمارستان است، ممکن است مالک و اپراتور یک ربات پزشکی باشد که برای انجام عمل‌های جراحی استفاده می‌شود. اما اگر ربات تهدید می‌شود برای ایمنی بیمار ایجاد کند، مسئولیت بر عهده پزشک است که از این موضوع آگاه باشد و بدون دریافت هزینه برای استفاده از آن، از ربات استفاده کند. کاربر به فردی اطلاق می‌شود که مالک یا اپراتور ربات نیست، اما مسئول اعمال آن است که به دیگران آسیب وارد کرده است. کاربر ممکن است از ربات نیز بهره‌برداری کند.

۶-۳- مسئولیت مالک یا کاربر به‌عنوان مرتکب اصلی جرم

سه فرضیه می‌توان مطرح کرد:

۱-۶-۳- استفاده از هوش مصنوعی برای ارتکاب یک عمل مجرمانه

طبق نظر چندین کارشناس، فردی که از هوش مصنوعی برای ارتکاب عمل مجرمانه سوءاستفاده می‌کند، به‌عنوان مجرم شناخته می‌شود. در این حالت، هوش مصنوعی چیزی جز یک ابزار برای او نیست (Jaksic, 2018, 198). متهم ظاهراً از یک دستگاه مبتنی بر هوش مصنوعی برای انجام اعمال غیرقانونی استفاده کرده است که نیازمند ارتباط مستقیم بین اقدامات وی و پیامدهای جنایی حاصل از آن است. بنابراین، مرتکب مسئولیت قانونی جرائمی را که با آگاهی دستگاه انجام شده است، بر عهده دارد. قانونگذار کیفری از همان ابزارهایی که مرتکب برای انجام جرم استفاده کرده است، برخوردار است، اما ممکن است از حیوان غیرذی‌شعوری برای کنترل ماشین استفاده کند. در فقه حقوقی لازم است اثبات شود که ربات یا سیستم هوش مصنوعی تحت کنترل مجرم بوده، با آگاهی قبلی به کار گرفته شده و برای ارتکاب جرم هدایت شده است (GLESS et al, 2016, 9).

پژوهشگران پیشنهاد می‌کنند که برنامه‌نویسان یا کاربران ممکن است به‌طور عمدی از سیستم‌های مصنوعی برای انجام فعالیت‌های مجرمانه استفاده کنند، اما هوش مصنوعی از مسیر تعیین‌شده منحرف شده و جرم متفاوتی مرتکب می‌شود. مسئولیت کیفری عمدی می‌تواند به برنامه‌نویسان یا کاربرانی تحمیل شود که از هدف تعیین‌شده منحرف شده یا اشتباهاتی مرتکب شوند که به شخصیت آن‌ها مرتبط است. لازم به

ذکر است که مسئولیت کیفری آن‌ها، آن‌ها را از تعهدات کیفری‌شان مبرا نمی‌کند. با توجه به قابلیت‌های فعلی هوش مصنوعی، وضعیت حقوقی کیفری آن‌چندان اهمیت ندارد، زیرا این فناوری توانایی شناخت فعالیت‌های اجتماعی مضر خود را ندارد که این شرطی ضروری برای مسئولیت کیفری است. مسئول هر گونه خسارتی که از طریق هوش مصنوعی به منافع قانونی محافظت شده وارد می‌شود، یا توسعه‌دهنده نرم‌افزار یا اپراتور تجهیزات هوش مصنوعی باید باشد (Lopashenko et al., 2022, 3).

۲-۶-۳- هدف احتمالی

یکی از مهم‌ترین کاربردهای هوش مصنوعی در سیستم‌های خودمختار بدون سرنشین باهوش است. توسعه چنین سیستم‌هایی به‌طور قابل توجهی باعث پیشرفت در فناوری هوش مصنوعی می‌شود (بن راشد و همکاران، ۱۴۰۲، ۲۱۷). این نظریه بیان می‌کند که سیستم‌های هوش مصنوعی ممکن است در صورت دستکاری یا سوءاستفاده از پروتکل‌های معمول خود، در فعالیت‌های مجرمانه مشارکت کنند. یک حادثه در تولید دوچرخه در ژاپن رخ داد که در آن یک ربات هوشمند، یک کارگر انسانی را به‌عنوان تهدیدی برای اهداف خود تشخیص داد. در نتیجه، ربات با استفاده از بازوی هیدرولیک خود، کارگر را به داخل یک ماشین نزدیک پرتاب کرد و این اقدام منجر به مرگ او شد (Kingston, 2016).

دیدگاه مطرح‌شده پیشنهاد می‌کند که برنامه‌نویسان ماشین‌ها در صورتی که از احتمال وقوع نتیجه مجرمانه پیش از وقوع آن آگاه باشند، باید مسئول شناخته شوند. فردی که این اقدام را انجام داده، انتظار وقوع یک نتیجه خاص را داشته است. اما نتیجه پیش از دستیابی به هدف موردنظر به دلیل ماهیت احتمالی قصد او رخ داده است. در نتیجه، آن فرد مسئول جرم شناخته می‌شود.

۳-۶-۳- نقص در ساخت، برنامه‌نویسی یا استفاده از هوش مصنوعی

فردی که مرتکب یک تخلف عمدی غیرقانونی می‌شود، چه کاربر، سازنده یا برنامه‌نویس هوش مصنوعی باشد، به دلیل سهل‌انگاری یا عدم رعایت استانداردهای احتیاط و پیشگیری، مسئولیت کیفری آن تخلف را بر عهده دارد. سیستم هوش مصنوعی باید ارتباط علی میان جرم و اشتباه اتفاقی را برقرار کند. جرائم مرتبط با هوش مصنوعی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: اول- نقص‌های نرم‌افزاری و خلأهایی که ناشی از کدنویسی ناکافی برای پیش‌بینی تمام سناریوهای ممکن است. دوم- اقدامات عمدی

توسط افرادی که از کامپیوترها برای مقاصد مجرمانه سوءاستفاده می‌کنند. در دسته اول، مسئولیت جرائم غیرعمد بر عهده برنامه‌نویسان یا کاربرانی است که سهل‌انگاری کرده یا وظایف خود را نادیده گرفته‌اند و باعث شده‌اند سیستم هوش مصنوعی برای فعالیت‌های مجرمانه خاصی به کار گرفته شود. در سناریوی دوم، مسئولیت بر عهده مالک یا فرد خارجی است که بدون مجوز به سیستم دسترسی پیدا کرده و آن را برای فعالیت‌های غیرقانونی خود به کار برده است (Dahshan,2020,40).

سیستم‌های هوش مصنوعی می‌توانند به‌طور مستقل یاد بگیرند و تکامل یابند و بدون مداخله نرم‌افزار تصمیم‌گیری کنند. از آنجا که رفتار غیرقانونی ناشی از انتخاب شخصی است، منصفانه نیست که برنامه‌نویسان را به‌خاطر اشتباهات این سیستم‌ها مسئول بدانیم. مسئولیت قانونی افرادی که از سیستم‌های هوش مصنوعی استفاده می‌کنند، می‌تواند به دو دسته تقسیم شود: مسئولیت مستقیم یا مسئولیت نیابتی. این دیدگاه نادرست است، زیرا فرض مسئولیت به معنای پذیرش مسئولیت کیفری شخص دیگر است که به دلیل نبود ارزیابی قطعی از مسئولیت کیفری ماشین‌های هوش مصنوعی امکان‌پذیر نیست. بنابراین، نسبت دادن مسئولیت کیفری انسانی به جرائم هوش مصنوعی یک الزام ضمنی نیست.

از سوی دیگر، بسیاری معتقدند که مسئولیت کیفری که در حال حاضر بر اساس اشتباه تعیین می‌شود، باید به مسئولیتی بر اساس پذیرش ریسک تغییر یابد. این دیدگاه بیان می‌کند که بار اثبات مسئولیت جرائم انجام‌شده با استفاده از هوش مصنوعی بر عهده مالک یا اپراتور است که باید بی‌گناهی خود را ثابت کند. طرفداران این دیدگاه از مدل مسئولیت بر اساس قابلیت ذاتی دفاع می‌کنند و معتقدند که برنامه‌نویسان یا کاربران می‌توانند تخلفات آینده سیستم‌های هوش مصنوعی را پیش‌بینی کنند (Hallevy,2010,132).

بر اساس این الگو، افراد می‌توانند مسئول جرمی که توسط هوش مصنوعی و به‌طور مستقیم ناشی از اقدامات آن‌ها رخ داده است، شناخته شوند. این رویکرد فرض می‌کند که توسعه‌دهنده یا طراح یا برنامه‌نویس یا کاربر در شرایط سهل‌انگاری ذهنی قرار دارد و ملزم نیست دانش یا توانایی پیش‌بینی مشارکت در فعالیت‌های مجرمانه را داشته باشد. باین‌حال، آن‌ها باید درک کنند که رفتارهای شان می‌تواند به‌طور بالقوه منجر به وقوع یک جرم در آینده شود (El-Kady,2024,41).

۴-۶- مسئولیت اشخاص ثالث در جرائم مرتبط با هوش مصنوعی

مرتکب یک جرم اخلاقی فردی است که دیگران را برای ارتکاب جرم به نفع خود تحریک می‌کند. این فرد به نوعی به عنوان یک ابزار یا وسیله برای انجام جنبه‌های لازم عمل مجرمانه مورد استفاده قرار می‌گیرد. او به کمک فرد دیگری تکیه می‌کند که بیشتر مانند یک ابزار مکانیکی تحت هدایت عامل اخلاقی عمل می‌کند. مواردی از عوامل اخلاقی شامل افرادی است که رفتارهای مجرمانه را به طور فعال تشویق می‌کنند، افرادی که توانایی ذهنی کافی برای مسئولیت کیفری ندارند^{۱۲}، افرادی که نمی‌توانند قضاوت منطقی داشته باشند^{۱۳} یا افرادی که نیت‌های خوبی دارند. پایه و اساس این ایده در معادل دانستن روش‌هایی است که قانونگذار برای تحقق جرم توسط مرتکب در نظر گرفته است.

قانون تفاوتی میان ابزارهایی که مرتکب برای انجام جرم استفاده می‌کند، قائل نیست. شخصیت فرد، چه مجرم باشد و چه با نیت خیر، مستقل از ابزار مورد استفاده نیست. دانشمندان فرضیه‌ای را بررسی می‌کنند که در آن یک فرد کدهای لازم برای بهره‌برداری از موجودیت هوش مصنوعی را به دست می‌آورد یا از یک آسیب‌پذیری در سیستم هوش مصنوعی سوءاستفاده می‌کند. این امر ممکن است به دلیل سهل‌انگاری مالک، کاربر یا سازنده رخ دهد. با استفاده از این کدها، فرد به برنامه یا سیستم هوش مصنوعی دسترسی پیدا کرده و آن را برای ارتکاب جرم هدایت می‌کند. در چنین مواردی، شخص ثالثی که مسئول این اقدامات است، نقش مرتکب اصلی جرم انجام‌شده توسط هوش مصنوعی را بر عهده می‌گیرد.

۵-۶- مسئولیت سازنده سیستم هوش مصنوعی

طرفداران شخصیت حقوقی مدعی هستند که اعطای شخصیت به سیستم‌های هوش مصنوعی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی را افزایش می‌دهد. توسعه‌دهندگان و عوامل عملکردی می‌توانند به خاطر نقص‌ها، تبعیض و آسیب‌های سیستم‌های هوش مصنوعی و با اتخاذ حقوق و تعهدات قانونی به آن‌ها، مسئولیت پذیر شوند. این روش سعی دارد تا افرادی که هوش مصنوعی را ایجاد، پیاده‌سازی و استفاده می‌کنند، به خاطر اعمال و پیامدهای اخلاقی آن‌ها دارای مسئولیت شوند (خزایی و همتی، ۱۴۰۴، ۲۴۲).

۱۲- مانند افراد مبتلا به بیماری‌های روانی

۱۳- مانند کودکان

بنابراین، اگر عضو یا نماینده یک شخص حقوقی به نمایندگی از سازنده سیستم هوش مصنوعی مرتکب جرم شود، شخص حقوقی می‌تواند برای آن جرم مسئول شناخته شود. جرم باید به نفع و به نمایندگی از شخص حقوقی انجام شده باشد. مجازات‌های این‌گونه جرائم ممکن است شامل جریمه‌های مالی، تعلیق موقت مجوزها، لغو دائم پروانه‌ها، انحلال شخص حقوقی و انتشار حکم به هزینه شخص حقوقی باشد. اگر سازنده بتواند اثبات کند که جرم به دلیل سهل‌انگاری یا قصور وی رخ داده است، ممکن است در قبال جرائم مرتبط با هوش مصنوعی مسئولیت کیفری متوجه او شود. این موضوع با پذیرش مسئولیت شخص حقوقی در برخی موارد در حقوق کیفری همخوانی دارد (El-Kady, 2021, 894).

۶-۶- حق دفاع در جرائم مرتبط با هوش مصنوعی

پرسش‌هایی درباره حق دفاع برای سیستم‌های هوش مصنوعی که مرتکب جرم می‌شوند مطرح شده است، از جمله این که آیا می‌توانند به استناد نبود مسئولیت کیفری دفاع کنند؟ یا از دفاعیات مشابه انسان‌ها، مانند جنون، بهره‌مند شوند؟ برخی معتقدند که ربات‌ها یا هوش مصنوعی نمی‌توانند در صورت وقوع حمله‌ای فردی، به وضعیت دفاع مشروع استناد کنند. متن‌های قانونی فعلی این موضوع را مجاز نمی‌دانند، زیرا حق دفاع محدود به انسان‌ها است و شامل ماشین‌ها یا حیوانات نمی‌شود. به همین دلیل، موجودیت هوش مصنوعی از استفاده دفاع مشروع از خود یا دیگران در صورت حمله به یک انسان، به‌عنوان توجیه عمل خود منع شده است. این محدودیت در حق دفاع، یکی از مسائل مهم در زمینه هوش مصنوعی محسوب می‌شود (El-Kady, 2021, 899).

برنامه‌ریزی یک ربات یا موجودیت هوش مصنوعی برای دفاع از خود در صورت حمله غیرقانونی است، زیرا این موجودات حق قانونی برای حفاظت از جان یا اموال دیگران ندارند. این حق به انسان‌ها محدود است و نمی‌توان آن را به سایر موجودات گسترش داد. با این حال، برخی معتقدند که برنامه‌ریزی پیشرفته می‌تواند اقدامات ربات را با دفاع مشروع هماهنگ کند. با این حال، اگر برنامه‌ریزی ربات به این سطح نرسد، فرد حق ندارد آن را برای دفاع برنامه‌ریزی کند. توسعه ربات‌ها و نحوه طراحی و ساخت آن‌ها نیز بر قابلیت‌های شان تأثیر می‌گذارد (Dahshan, 2020, 45).

۶-۷- مجازات سیستم‌های هوش مصنوعی

موضوع مجازات برای جرائمی که توسط سیستم‌های هوش مصنوعی و ربات‌ها انجام می‌شود، همچنان یکی از مباحث چالش‌برانگیز در علم حقوق است. برخی معتقدند که پیشرفت‌های تکنولوژیک ممکن است منجر به انقلاب در حقوق کیفری شود و ربات‌های فوق‌هوشمندی ایجاد کند که قادر به تصمیم‌گیری بدون دخالت انسان باشند. برخی دیگر پیش‌بینی می‌کنند که قواعد مسئولیت کیفری توسعه یافته و مجازات‌هایی برای چنین سیستم‌هایی تعیین خواهد شد. مجازات یک سیستم هوش مصنوعی نیازمند یک فرمول متمایز است، زیرا شخصیت هوش مصنوعی قابل مقایسه با انسان یا شخصیت حقوقی نیست. پیش‌بینی می‌شود که اعطای وضعیت قانونی از طریق مکانیزم‌های مجازات کیفری، مانند غیرفعال‌سازی دستگاه، بازبرنامه‌ریزی، و نابودی دستگاه گزینه‌هایی را برای کاهش احتمال رفتار مجرمانه هوش مصنوعی در آینده ارائه دهد. برخی از مجازات‌های پیشنهادی برای سیستم‌های هوش مصنوعی شامل توقیف، نابودی، توقف عملکرد، توقف برنامه‌های عملیاتی هوش مصنوعی و بازبرنامه‌ریزی است (El-kady, 2022, 89).

نتیجه

با پیشرفت سریع فناوری، هوش مصنوعی به یکی از ارکان اصلی زندگی بشر تبدیل شده و در حوزه‌های مختلف، از جمله حقوق کیفری، چالش‌های جدیدی را به همراه داشته است. تفاوت بنیادین میان هوش مصنوعی و انسان در فقدان آگاهی، نیت و اراده در سیستم‌های هوشمند، سبب شده است که مسئولیت کیفری مستقیم بر این فناوری اعمال‌پذیر نباشد. از این رو، بررسی و تعیین مسئولیت افراد مرتبط با هوش مصنوعی، از جمله طراحان، برنامه‌نویسان، تولیدکنندگان، اپراتورها، مالکان و کاربران اهمیت ویژه‌ای دارد. در نظام حقوق کیفری، مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی، بسته به میزان کنترل، آگاهی و پیش‌بینی‌پذیری خطرات ناشی از هوش مصنوعی، به شکل‌های مختلفی قابل اعمال است. در مواردی، کاربر یا مالک به‌عنوان مرتکب اصلی جرم شناخته می‌شود، در حالی که در برخی موارد، طراح یا تولیدکننده مسئولیت دارد. همچنین، اشخاص ثالثی که به‌طور غیرمستقیم در ارتکاب جرم مرتبط با هوش مصنوعی نقش داشته‌اند، ممکن است مشمول مسئولیت کیفری شوند.

در کنار این مسائل، حق دفاع در برابر اتهامات ناشی از جرائم مرتبط با هوش مصنوعی، یکی از اصول اساسی عدالت کیفری است. افراد درگیر در توسعه و استفاده از این فناوری باید از ابزارهای قانونی لازم برای دفاع از خود در برابر ادعاهای کیفری برخوردار باشند. از سوی دیگر، مسئله مجازات سیستم‌های هوش مصنوعی نیز چالشی حقوقی است، زیرا این فناوری‌ها فاقد شخصیت حقوقی مستقل هستند و اعمال مجازات بر آن‌ها نیازمند رویکردی نوین در حقوق کیفری است. در نهایت، ایجاد یک چهارچوب حقوقی جامع و منسجم برای تنظیم مسئولیت کیفری در حوزه هوش مصنوعی ضروری است. چنین چهارچوبی باید علاوه بر پیشگیری از سوءاستفاده و وقوع جرائم، زمینه را برای توسعه مسئولانه این فناوری فراهم کند. تنها از این طریق می‌توان تعادلی میان پیشرفت فناوری و حفظ عدالت کیفری برقرار کرد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

فارسی

- بامپاسیکا، افتیچیا، ۱۴۰۲، هوش مصنوعی به‌عنوان دلیل در محکمه کیفری، ترجمه سالار صادقی، **فصلنامه تمدن حقوقی**، شماره ۱۸.

- بن راشد، ادیب؛ کاسیک، اشفاکول کریم؛ ثانی، احمدالحسن؛ حسن بایی، مهدی، ۱۴۰۲، هوش مصنوعی در نیروهای مسلح مروری بر قابلیت‌ها، کاربردها و چالش‌ها، ترجمه یاسر شاکری، **فصلنامه تمدن حقوقی**، شماره ۱۸.

- خزایی، حسین و همتی، مجتبی، ۱۴۰۴، امکان سنجی تزامم و تعارض هوش مصنوعی با حقوق بشر و شهروندی چالش‌ها و راهکارها، **دوفصلنامه حقوق فناوری‌های نوین**، شماره ۱۱.

- راسخ، محمد، ۱۳۸۴، تئوری حق و حقوق بین‌الملل، **فصلنامه تحقیقات حقوقی**، شماره ۴۱.

- مصطفوی اردبیلی، محمدمهدی؛ تقی زاده انصاری، مصطفی؛ رحمتی فر، سمانه، ۱۴۰۲، تاثیر هوش مصنوعی بر نظام حقوق بشر بین‌الملل، **دوفصلنامه حقوق فناوری‌های نوین**، شماره ۶.
- همتی، مجتبی، ۱۳۹۳، **حقوق شهروندی و نسل دوم حقوق بشر**، چاپ اول تهران، انتشارات خرسندی.
- همتی، مجتبی، ۱۴۰۰، **حقوق تأمین اجتماعی**، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری.

لاتین

- Beck, S., 2019, Autonomous Systems and Criminal Law-new impulses for the concept of responsibility?
- Copeland, B.J., 2020, Britannica, Artificial Intelligence.
- Dahshan, Y.I., 2020, Criminal Responsibility for Artificial Intelligence Crimes, Sharia and Law Journal, Issue 82, Emirates University, United Arab Emirates, College of Law.
- Değirmenci, O., 2023, Sufficiency of struggling with the current criminal law rules on using artificial intelligence in crime. In: Algorithmic Discrimination and Ethical Perspective of Artificial Intelligence.
- Eidenmüller, H., 2017, The rise of robots and the law of humans. Oxford Legal Studies. Research Paper, No. 27.
- El-Kady, R., 2024, Navigating the legal maze: electric self-driving cars and the complexities of criminal law. In: Shaik, M. (ed.) Solving Fundamental Challenges of Electric Vehicles.
- El-Kady, R., 2021, Towards approving rules for criminal liability and punishment for misuse of artificial intelligence applications. J. Legal Econ. Res. (Mansoura) 11 (1).
- El-Kady, R., 2024, Artificial intelligence and criminal law. In: Tavares, M., Azevedo, G., Vale, J.
- El-Kady, R., 2022, Criminal confrontation of encrypted digital currencies and artificial intelligence crimes analytical study in egyptian and comparative legislation. Journal Sharia and Law.
- Gless, S., Silverman, E., Weigend, T., 2016, If robots cause harm, who is to blame? self-driving cars and criminal liability. New Criminal Law Review, SSRN, January 29.
- Hallevy, G., 2013, When Robots Kill: Artificial Intelligence Under Criminal Law. Northeastern University Press, Boston.
- Hallevy, G., 2010, The criminal liability of artificial intelligence entities from science fictions to legal social control. Akron Law J. 4 (2).

- Jaksic, J., 2018, The question of reforming the slovenian criminal law system due to the development of artificial intelligence. *Revija za Kriminalistiko Kriminologijo* 69 (3).
- Kelnar, D., 2017, The fourth industrial revolution: a primer on Artificial Intelligence.
- Kim, H.J., 2022, Redefining the concept of 'person' in criminal law: whether to grant legal personality to artificial intelligence systems. *Kyung Hee Law J.* 57 (4).
- Lopashenko, N.A., Kobzeva, E.V., Rozhavskiy, Z.D., 2022, Artificial intelligence and criminal law risks. In: *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*.
- Kingston, J., 2016, Artificial intelligence and legal liability. In: *International Conference on Innovative Techniques and Applications of Artificial Intelligence*, November.

Legal Civilization

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

No.25- Autumn 2025

- Exploring the Possibility of Establishing Crimes Against Humanity from the Unilateral US Sanctions Against Iran
Homayoun Mafi, Morteza Pourazai
- Analysis of Blockchain Based Smart Contracts from the Perspective of the United Nations Convention on Contracts for the International Sales of Goods
Aria Ebrahimi, Sobhan Tayebi
- Artificial Intelligence and the Criminal Law System: An Analysis of Responsibilities and Implications
Hadi Jamshidi Far, Mehdi Jafarian, Roghayeh Jafarian
- Digital Transformation of Criminal Justice in the Light of Digital Justice: The Synergistic Function of Emerging Technologies
Seyed Alireza Mirkamali, Seyed Mostafa Hosseini Dastjerdi
- The Legal Status of Joint Inventions and the Extent of Ownership and Possession of the Inventors in Them
Saeed Molavi, Narjes Darbani Chelche
- Contractual Obligations in Cross-Border E-Commerce and the Challenges of Their Enforcement in International Arbitration with Emphasis on International Treaties
Ehsaneh Vosoughi Monfared, Mohammad Ali Kefaei Far
- An Analysis of the Involvement of Moral Theories in Criminal Law
Iraj Morvati, Saeid Ahmadi, Negin Bahadori jahromi
- The Need to Criminalize the Possession of Miners in Iran (Comparative Study)
Mahdi Rajaeian, Shadi Chegini
- The Relationship between Human Dignity and the Goals of Punishments in Criminal Law
Amirhasan Abolhasani, Sattar Fakhrzai, Zeinab Ghaderi
- Analyzing the Concept of Right to the Child in Imami Narrations: A Critique of the Concept of Custody in Jurisprudence and Family Law
Hojjatollah Dehghani
- Comprehensive Legal System of the National Iranian Oil Company (NIOC) SAHN; a Strategic Transformation in the Intelligent Legal Governance of Iran's Oil Industry
Sayyed Hojjatollah Alamolhoda, Mohammad Mahdi Asadi
- Basic Principles of Insurance and its Consequences on Intention to Cause Damage
Mohammad Kamali, Mohammadali Jahani, Hamidreza Salimi
- Analysis of the Causes of Delinquency Among Children and Adolescents in Iranian Criminal Law
Sayyed Ahmad Peyrovnaziri, Amirreza Mahmoudi
- Examining the Validity and Admissibility of Modern Communication Tools in the Process of Proving Crime in the Iranian Legal System
Alireza Bagheri Hassanabadi
- Criminal Liability of Notaries Public: Analysis of Legal Challenges and Preventive Solutions in the Iranian Registration System
Ayoub Rahimi
- The Concept of Public Interest in the Light of John Stuart Mill's Utilitarianism and Its Comparison with the Thought of Jeremy Bentham
Ahmadreza Soltanian
- Civil Liability for Robots and Artificial Intelligence: Legal Challenges and Solutions in the Age of New Technologies
Jeyran Ebrahimi
- Supportive Policymaking for Women's Victimization in the Family with an Emphasis on New Developments
Mahbobeh Talebi Rostami
- The Impact of Criminal Psychology on Committing Crimes in Iranian and French Law
Vahid Kioumarsi
- The Responsibility of States for Human Rights Violations by Private Security Companies on Foreign Missions
Mahdi Gharedaqi, Masoud Sarfarazi Saleh
- A Jurisprudential and Legal Study of the Condition for the Return of the Endowment to the Donor's Property
Habibollah Abdollah Poor, Hamidreza Namavar
- An Analysis of the Environmental Crimes of the United States of America and Israeli Aggression against the Islamic Republic of Iran
Javad Cheraghi
- Legal Analysis of the Role of Real Estate Consultants in Preserving Land Ownership Rights and Its Enforcement Challenges in Iran
Mohammad Ahmadi
- The International Criminal Courts Counteraction to the Spread of ISIS Crime
Javad Dashtian
- The Validity of the New York Convention in Iran's International Commercial Arbitration and the Arbitration Agreement with an Emphasis on the Commercial Concept
Ali Babapour Hamrahloo, Pouya Banihashem
- Ownership and Exploitation of Water in the Iranian Legal System
Ahmad Padidar, Yaser Sayyad Poor
- The Right to be Forgotten and its Effects on Contractual Relationships in Public Blockchains; a Comparative Analysis of Data Privacy in Iranian and European Law
Arefeh Ghasem Zadeh Dehabadi
- An Examination of the Legal Nature of Build-Lease-Transfer (BLT) Contract
Ali Zarei Jalalabadi
- The Role of the Lawyer in Preliminary Investigations in the Criminal Procedure Code
Alireza Deraei
- Identifying and Prioritizing Socio-Political Factors Affecting Begging in Zahedan
Mohammad Kamal Dadras
- Civil Liability of the State for Damages Caused by Delayed Proceedings
Ali Farahi
- The Impact of Government Economic Policies on Contractual Freedom in Private Markets
Radmehr Rahmani Golafshan
- A Historical Review of Criminalization of Armed Forces Crimes
Yasser Shakeri